

DB 901
S9

KROPF Lajos:

BUDAI PARMENIUS ISTVÁN.

p. 150.

Newfoundlandot, mint tudjuk, még 1497-ben, VI. Henrik angol király uralkodása idejében, fedezték föl Cabot és Drak. De az új terület körülbelül egy évszázadig gazdátlanul maradt, mintán ámbár számos európai nemzet hajói fölkeresték a szigetet, évenként az ott található dús halászat kedvéért, immáig csak 1583-ban lett elfoglalva az angol korona részére. Néhány évvel 1583. előtt Sir Humphrey Gilbert, a híres Sir Walter Raleigh mostoha bátyja, Erzsébet királynőnél egy pátenst nyert az »újonnan talált föld«¹⁾ gyarmatosítására és egy expedíció is alakult a kitűzött célra 1581-ben és számos önkényes jelentkezett a részvételre. De a legszebb reményekre jogosító terv csakhamar dugába dőlt részint az expedíció tagjai közt kitört civakodások, részint pedig számos súlyos csapás miatt, mely a

¹⁾ A sziget angol neve Newfoundland annyit jelent mint »újonnan talált föld.« Előbb támadt a félig angol, félig angol »Neufundland« s a keresz magyar »Újfundland« is.

11. Századok

1889. p. 150-154

vállalatot mindjárt elején érte. Egy fő ember, Miles Morgan meghalt, több hajó elveszett a tengeren, a többi pedig visszatért Angliába anélkül, hogy az utazók az ígért földjét megpillanthatták volna.

Az első kísérlet meghiúsulása azonban nem kedvetlenítette el Sir Humphreyt. Pátense hat évre szóló s így 1583-ban egy második expedíciót szervezett, mely újbár kezdeményezőjének életébe került, elérte a kitűzött célt. Reánk magyarokra nézve ez újabb kísérlet azért bír érdekekkel, mert az utazók közt volt egy honfitársunk is, névszerint Budai Parmenius István. Nevét és szerenesétlen végét számos olvasóma bizonyára már ismerik Bancroft könyvéből, melynek egy német fordítása már 1842-ben jelent meg Lipcsében.¹⁾ Miután azonban az amerikai történetíró csak néhány szóval emlékezik meg földiunkra, legyen szabad e sorok írójának az elpusztult magyar kalandos emlékét fölleleventeni és nevének honfitársai előtt tiszteletet szerezni, melyet dúsán megérdemelt, mivel távol hazájától is megrögzött dicsőséget és jó hírnevet szerzett.

Az eredetileg öt hajóból álló kis hajó 1583. június 11-én (6-styl) egy keddi napon hagyta el a Plymouth melletti Cawsand Bay-t Sir Humphrey Gilbert személyes vezénylete alatt 260 emberrel. Már harmadnapra rá a hajók egyike, névszerint a »Raleigh« visszafordult, miután kapitányának mentegetőzése szerint ragályos betegség tört ki a legénység közt s így vissza kellett térnie Angliába. A többi négy folytatta útját s némi késedelem és viszontagság után végre augusztus hava 3-án elérte Newfoundlandot, hol az utazók még az nap patra szálltak Parmenius tudósítása szerint. A nap portum Sancti Johannis« és Sir Humphrey Gilbert még augusztus 5-én ünnepélyesen elfoglalta a területet királynője nevében és részére, az ott horgonyzó számos angol és egyéb nemzeti hajó jelenlétében.

Földünk több érdekes részletet közöl az új vidékről. Így egyéb dolog közt is említi, hogy látott számos medvét, de szőrük fehér volt, nem voltak oly nagyok, mint a mieink (quam nostri). Úgy látszik, ő volt az első magyar ember, ki jeges medvét látott. Olyan czélból csatlakozott az expedícióhoz, hogy annak történetét ékes latin versekben megörökítse az utókor számára.²⁾

Elképzeltjük elkeseredését és kiábrándulását a megéneke-

¹⁾ *Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika*. Így közli a német kiadás címét velem id. Conlegner Károly úr, kinek megtisztelő fölfelajánlására a legnagyobb készséggel fölkutattam e néhány adatot.

²⁾ Ezt az expedíció egy más tagjától, Haiestől, tudjuk.

lendő vidék lattara s megérthetjük kedélyállapotát, minden föl-
jajdul leveleiben hideg prózában: »Præter solitudinem nihil
video!« Beműzülöttem sehol sem látott és nem tudja, hogy lakik-e
valaki ama vidéken.

Levele, melyből a fennebbi adatokat megszüntük, 1583-ki
aug. 6-rol van keltezve és oxfordi barátjához, a felfedező Harklyt
Richardhoz volt intézve, ki azt 1600-ban az általa felfedezett utazások
gyűjteményének 3-dik kötetében nyomatta ki.¹⁾

Ez volt az utolsó életjel, melyet Parmenius magáról adott.
A vállalat további sorsát az expediciót szervező tagja, Haies
Edward, örökítette meg, kinek tudósítása ugyan abban a kötet-
ben jelent meg.²⁾

Az időszak előhaladottsága miatt Sir Humphrey kénytelen
volt csakhamar tovább indulni, még mindig a legénység eskély
száma miatt egy hajójának a Swetownak hátrahagyásával.
Parmenius ismét a vezér-hajó (szóval), melynek »Delight« volt a
neve, pártfogója Sir Gilbert azonban ezúttal egy fregatban, a
»Squirrel«-ben folytatta útját, mivel e kisebb jármű sokkal alkal-
masabb volt arra, hogy eszkélyebb vízben is a part minden zeg-
zugát jobban átkutathassa, végre tudósítók, Haies a harmadik-
nak, a »Golden Hind«-nek, volt kapitánya. Az utazók aug. 20-án
hagyták el St.-Johns-ot, 21-én elérték Cape Race-t s innen
Placentia Bay felé vitorláztak tovább, hol csakhamar elködösö-
dött az idő s a hajók csak a legnagyobb nehézséggel és számos
veszély közt folytathatták útjukat. De mindez nem rontotta el a
legénység jó kedvét és Haies szerint még aug. 28-ának éjjelén is
vigan mulatoztak a »Delight« fődélzetén. Másnap esőtörtökön
azonban óráns szélvész kerekedett, mely a hajókat a partok felé
terelte Cape Sable közelében, Nova Scotia déli csücskénél. Az ural-
kodó köd miatt csak későn lehetett észrevenni a veszélyt. A legén-
ség amint felismerte a helyzet komolyságát, elkövetett mindent a
megmentésre, de hiába. A »Delight« zátonyra került, s mielőtt a
másik két hajó segítségére siethetett volna, elmerült s közel 100
ember, köztük szerencsétlen földink is vízbe fullt, bajtársaik szem-
látára. Csak 14-en menekültek meg közülök egy csónakon és ezek-
ből is kettő éhen-szomjan halt a tengeren; a többi sok nélkülözés
után végre Newfoundlandba jutott. Sir Humphrey Gilbert hajója
is a legkomolyabb veszedelemben forgott, és ámbár sikerült meg-
menekülnie ez alkalommal, a dühöngő zivatarban elmaradt társá-
tól s hosszas hanyattatás után végre szeptember 9-én az Azori

¹⁾ *Voyages, Navigations etc.* Collected by Richard Haklyt. Vol.
III. pp. 137—143.

²⁾ U. o. 148. és köv. ll.

szigeteknél szintén elmerült, mely alkalommal Sir Humphrey Gilbert is a hullámok közt lelte sírját. Csak a »Golden Hjad« került vissza Angliába hirmondóul, melyet kapitánya Hans szept. 22-én Falmouth kikötőjébe hozott.

Ami Parmenius egyéniségét illeti, ő még elutazása előtt írt egy költeményt, mely szintén Hakluyt említett munkájában jelent meg ily cím alatt: »De Navigatione L. Illustrissimi et Magnanimi Equitis Aurati Humiredi Gilberti ad descensum in novum orbem coloniam suscepta Carmen Epibatilion Stephani Parmenii Budeii.« Ennek ajánlásában elmondja a költő, hogy Budán született török rabságban, barbárok között, a keresztény szülöktől. Egy ideig otthon tanulgatott, és hozzáadja »postquam doctissimorum hominum opera, quibus tum Pannonia nostrae, tum imprimis salvae adhuc earum reliquiae foreseunt, in literis adolevissem, more nostrorum hominum, ad inveniendos Christiani orbis Academias ablegatus fui.«

Három évi utazgatás után, mely idő alatt számos »Museum hospitia«, több bölcsen kormányzott republikát, és »multarum Ecclesiarum probatissimas administrationes« látott, eljutott Angliába s itt mindenhol oly jó fogadtatásban részesült és az ország annyira megtetszett neki, hogy kénytelen megvallani, miszerint nem igen kívánczolt hazá Pannoniába és Budára (Budae meae, quibus patriae notam debeo.) Megismerkedett itt Hakluyt Richárddal,¹⁾ ki viszont bemutatatta őt Sir Humphrey Gilbertnek Londonban s Parmenius megértvén barátjától a tervezett expedició czélját, s hallván Sir Humphrey erényeiről, megörökíteni kívánta nevét versben s így keletkezett a költemény, melyet »foetum hunc nostrum«-nak nevez. Az első ajánlás kelte »pridie Kalei Aprilis 1583« s úgy látszik földinknek még ekkor nem volt tervehben Amerikába elmenni, mert ily szavakkal bucsúzik el Sir Humphreytől »Reliquum est, ut eas et redeas quam prosperrime.«

Az ajánlástól s a költemény egy passusából kiviláglik az, hogy Parmenius protestáns volt. Nem is volt volna tanácsos ez időtájt Erzsébet királynő alattvalóinak egy római katolikussal nyíltan pártaskodniok.

Az névét illeti, kétségtelen az, mit Conlegner úr állit, hogy földünk a XVI. században uralkodó és kivált tudományos férfiak követték szokás szerint családi nevét göröggre fordította, mint pl. Hylaconylus (Waldseemüller.) Hogy eredeti magyar neve mi volt, nem tudjuk. Tudósítóm azt gyanítja, hogy a görög »parme« szóra vezethető vissza, mely kis pajzsot jelent s hogy

¹⁾ Alkalma-int Oxfordban, az angol tudós lakhelyén.

utazónk neve Pajzs vagy Pajzsos volt.¹⁾ De dr. Pape szerint Parmeniosnak más az értelme, t. i. »Bleibend vagy Fließend« (in dem Sinne: bleibender, immer fließender Fluß).²⁾ Talán a további kutatásnak sikerülend e pontra világot vetni.

A fentebbi néhány adat képviseli mindazt, mit eddig földünkön tudunk. Még ugyan e század elején jeltünk meg róla egy életrajz, egy amerikai folyóiratban Holmes tollából, de újat az sem közöl.³⁾ Wood nem említi őt az oxfordi deákok leírásában.⁴⁾

KAPOT JÁNOS.

¹⁾ Coulegner szerint Pajzsos család még most is létezik Zemplén vármegyében és egy tagja bírókos volt század elején Magyar-Izsápen, Kolbásán, és Kelecsényben (Szirmay A. *Magyarországi Zempléniensis Topographia*, Budae 1803.)

²⁾ *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig 1863 - 1870.

³⁾ *Collection of the Massachusetts Historical Society*, (Boston 1804), Vol. IX, p. 49. Az életrajz szerzője Winsor szerint [Rev.] A[biel] H[olmes] volt.

⁴⁾ *Fasti Oxonienses*, in A. Wood E. munka 190 - 191 lapján egy más Stephanus Budaens neve fordul elő, ki szerzőnk szerint erdélyi fiu volt s mintán néhány évet Gröningen, Utrecht és Franekerában töltött az ottani egyetemeken, eljött Oxfordba is és dr. 1655. jul. 16-án artium magisterre lett fölválatva. Ekkortájt és a következő években is számos magyar fiu tanult Oxfordban, kiket a város könyvtár csábított ide. Mintán többen közülök szegénységük miatt ezek az akkori deákai dr. Owen János és mások kegyességéből a Christ Church Hallban kaptak ellátást.

